

KAMIL MAREK LESZCZYŃSKI
Muzeum Szlachty Mazowieckiej w Ciechanowie
ORCID 0000-0002-2077-4770

EMIGRANCI Z POWIATU SŁUPECKIEGO DO STANÓW ZJEDNOCZONYCH NA PRZYKŁADZIE OCHOTNIKÓW DO ARMII POLSKIEJ WE FRANCJI. PRZYCZYNEK DO BIOGRAFII ZBIOROWEJ

Prozopografia jako nauka pomocnicza historii oraz jako metoda w badaniach epok historycznych, pozwala na identyfikację człowieka w społeczeństwie oraz analizę jego życia zawodowego, prywatnego i społecznego. Wnioski z podjętych badań dotyczą wówczas całej określonej zbiorowości, a nie tylko indywidualnej osoby, wskazując m.in. na różnego rodzaju prawidłowości w jej postępowaniu¹. Z tego powodu jest bardzo przydatna przede wszystkim do analizy grup sprawujących władzę, urzędy, czy godności, ale nie tylko. Niniejszy artykuł odpowiada na potrzebę podjęcia badań prozopograficznych nad zbiorowością osób spoza elit, a wywodzących się jedynie z wybranej regionalnej społeczności. W tym przypadku podejmuje się zarysu analizy urodzonych na obszarze powiatu słupckiego w Wielkopolsce ochotników do Armii Polskiej we Francji, którzy zaciągnęli się do armii w Stanach Zjednoczonych jako emigranci zarobkowi. Aby przedstawić w miarę możliwości wszystkie aspekty związane z prozopograficznym ujęciem tematu, podjęto analizę jedynie niewielkiej liczby osób, co może być wstępem do późniejszego pogłębienia badań w tym zakresie, już w odniesieniu do wszystkich słupckich hallerczyków. Zabieg ten umożliwi w artykule skondensowanie najważniejszych aspektów, które w pełnym zakresie z pewnością zasługują na oddzielną pracę o charakterze monograficznym.

Artykuł ma przede wszystkim na celu ogólną charakterystykę wybranej grupy osób oraz postawienie postulatów badawczych i wskazanie kierunków dalszych badań. Ważnym jego aspektem jest także wskazanie przydatności metody prozopograficznej dla poznania prawidłowości i procesów kierujących tą zbiorowością ludzi, a także zrozumienie podejmowanych przez nią decyzji oraz wskazanie wzorców postępowania w określonym momencie historycznym. Elementem łączącym tę grupę poza miejscem pochodzenia oraz zaciąganiem do armii była przede wszystkim emigracja zarobkowa do Stanów Zjednoczonych, która miała decydujący wpływ na późniejsze decyzje jej członków, będące także przedmiotem tego tekstu. Ważne są odpowiedzi na pytania, kim byli słupccy hallerczycy? Co kierowało nimi w podjęciu decyzji o emigracji za Ocean i zaciągu? Jaki wpływ miało na to ich pochodzenie społeczne oraz sytuacja ekonomiczna? Jak w końcu ich doświadczenie życiowe, funkcjonowanie na emigracji oraz podczas wojny wpłynęły na ich późniejsze decyzje i losy?

¹ J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2008, s. 89.

Podstawą analizy były źródła wojskowe z Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie, w szczególności zespół Ewidencji Armii gen. Hallera². Kluczem wyboru wojskowych były listy dwóch pierwszych kontyngentów amerykańskich przybyłych do Francji na przełomie 1917 i 1918 roku, znajdujące się w tym zespole³. Na ich podstawie ustalono liczbę opisanych tu osób na dwadzieścia dwie. Ich dane osobowe zostały zweryfikowane i uzupełnione na podstawie ksiąg immatrykulacji ochotników, które pełnią rolę podstawową, jeśli chodzi o weryfikację personalną żołnierzy przybyłych do Francji⁴. Szczególnie cenne dla ustalenia informacji o miejscu zamieszkania, pełnionym zawodzie, czy zaangażowaniu w działalność stowarzyszeń, były karty rejestracyjne do Armii Polskiej we Francji, które zawierają także informacje o członkach rodziny zamieszkałych w Stanach Zjednoczonych i na ziemiach polskich⁵. Pewne wiadomości na temat miejsca zatrudnienia wniosły też amerykańskie wojskowe formularze rejestracyjne z okresu I wojny światowej zasobów amerykańskich⁶. Kolejnym aspektem do rozpatrzenia z punktu widzenia źródeł, stało się ich życie na emigracji, które zostało odtworzone w nieznacznym stopniu także na wspomnianych materiałach wojskowych oraz na podstawie źródeł emigracyjnych, znajdujących się w otwartym dostępie w Internecie⁷. Ich oryginały przechowywane są w archiwach amerykańskich. Wśród tych dokumentów należy zwrócić tu uwagę na listy pokładowe emigrantów, które zawierają informacje o rodzinie, czy celu podróży. Dużą wartość poznawczą, dotyczącą zwłaszcza późniejszej działalności opisywanych osób, niosą także dokumenty, które składali ubiegając się o obywatelstwo, chociaż tych w tym przypadku jest niewiele. Niemniej są interesującym materiałem poznawczym wartym zauważenia.

Ujęta w artykule grupa osób została uporządkowana alfabetycznie w formularzu zamieszczonym na końcu, który na podstawie źródeł zawiera podstawowe informacje na ich temat. Oczywiście nie dla każdej z osób udało się odnaleźć pełne informacje. Często są one wybrakowane, co powoduje pewien kłopot w analizie. Pełniejsze wiadomości znaleziono dla czternastu spośród dwudziestu dwóch wymienionych w tekście. Tam, gdzie pełniejszy zakres informacji nie był dostępny, formularz został skrócony tylko do podstawowych danych identyfikacyjnych.

Aby móc scharakteryzować wybraną grupę osób, trzeba przyjrzeć się w pierwszej kolejności obszarowi, z którego pochodzili, i środowisku, które ich ukształtowało.

² Centralne Archiwum Wojskowe – Wojskowe Biuro Historyczne (dalej: CAW), Ewidencja Armii gen. Hallera, sygn. I.123.9.

³ CAW, Spisy imienne ochotników kontyngentów amerykańskich 1-10, sygn. I.123.9.82.

⁴ Księgi immatrykulacji z indywidualnymi formularzami znajdują się w całym zespole archiwalnym, CAW, Ewidencja Armii gen. Hallera, sygn. I.123.9.

⁵ *Polish Army in France Registration Records, 1917-1958*, digitized by the Genealogical Society of Utah, 2005, *FamilySearch*, <https://www.familysearch.org/pl/search/catalog/1387152> [15.03.2025]. Oryginały dokumentów znajdują się w zbiorach Muzeum Polskiego w Ameryce w Chicago (Illinois). W zbiorach muzeum znajdują się zestawy kart rejestracyjnych: formularz A – intencyjny, formularz B – medyczny oraz formularz C – rekrutacyjny. Najwięcej danych identyfikacyjnych posiada ostatni z formularzy, pełniąc rolę podstawową co do identyfikacji hallerczyków. Więcej o kartach rejestracyjnych w: K. M. Leszczyński, *Emigranci łomżyńscy w polskojęzycznych wojskowych źródłach archiwalnych na przykładzie ochotników do Armii Polskiej we Francji zaciągu amerykańskiego*, [w:] *Księga łomżyńskich emigrantów XIX-XX w. Biografie. Materiały i opracowania*, red. M. K. Frąckiewicz, Łomża 2022, s. 341-342.

⁶ „United States, World War I Draft Registration Cards, 1917-1918”, *FamilySearch*, <https://www.familysearch.org/pl/search/catalog/1387152/> [dostęp: 3.01.2025]

⁷ „New York, Passenger Arrival Lists (Ellis Island), 1892-1925”, *FamilySearch*, <https://www.familysearch.org/pl/search/catalog/2386295> [dostęp: 15.03.2025].

Powiat słupecki był jednym z ośmiu powiatów utworzonej w 1866 roku guberni kaliskiej⁸. Jego nazwa powstała od największej miejscowości tego obszaru – Słupcy. Powiat sąsiadował od wschodu i południa z powiatami kolskim, konińskim i kaliskim, a od zachodu z Wielkim Księstwem Poznańskim. Jego obszar wynosił 21,87 ówczesnych mil kwadratowych. Administracyjnie dzielił się na czternaście gmin. *Przewodnik po guberni kaliskiej*⁹ opisuje, że północna część powiatu była w tamtym czasie w dużej mierze zalesiona, południowa natomiast przystosowana była do hodowli bydła i innego inwentarza. Oznacza to, że był to teren typowo rolniczy, a mieszkańcy utrzymywali się niemal wyłącznie z roli. Istniejące tu gałęzie przemysłu spełniały jedynie zapotrzebowanie mieszkańców wiejskich osad, gdzie wytwarzano produkty na lokalne potrzeby.

Ryc. 1. Fragment mapy guberni kaliskiej z zaznaczeniem granic powiatu słupeckiego
B. Bukowiński, S. Graeve, W. Boretti, *Mapa guberni kaliskiej z zaznaczeniem urzędzeń państwowych, kościelnych i przemysłowych oraz planem Kalisza*, Warszawa 2012
Źródło: polona.pl

Opis powiatu zwrócił także uwagę na kolonizację niemiecką na tym terenie, podkreślając, że zrobiła ona wielkie postępy już od czasów piastowskich. Większe gospodarstwa, które tu istniały, należały przede wszystkim do obcokrajowców przeważnie pochodzenia niemieckiego. Struktura narodowa, a co za tym idzie także wyznaniowa powiatu, nie była jednorodna. Oczywiście większość mieszkańców stanowiła ludność polska wyznania rzymsko-katolickiego, której liczbę szacowano na blisko 94,2 tys.

⁸ *Przewodnik po guberni kaliskiej*, oprac. L. V. Jacques i Stanisław Graeve, wyd. Stanisław Graeve, Warszawa 1912, s. 6.

⁹ Tamże, s. 7.

osób. Na drugim miejscu znajdowali się ewangelicy 17,5 tys., a na trzecim niechrześcijanie, których należy utożsamiać z ludnością żydowską 5,15 tys.¹⁰ Do grona wyznań należy jeszcze dodać ludność prawosławną w liczbie 184 osób, której obecność wynikała przeważnie z funkcjonowania administracji rosyjskiej, podobnie zresztą, jak na całym obszarze Królestwa Polskiego.

Powiat na przełomie XIX i XX wieku posiadał 28 szkół, spośród których 27 było jednoklasowych, a jedna dwuklasowa. Spośród nich 4 były gminne, pozostałe zaś wiejskie. Sieć szkół w powiecie umożliwiała początkowe kształcenie dzieci, pozwalając im na opanowanie podstaw materiału przewidzianego w programie. Oczywiście trudno stwierdzić, na jakim poziomie uczniowie opanowywali chociażby podstawową umiejętność czytania i pisania. To weryfikują dopiero późniejsze źródła już indywidualne dla konkretnej osoby, o czym będzie mowa później.

Przeważnie rolniczy i leśny charakter badanego obszaru, nie dawał ludności równomiernego rozwoju, powodując jej znaczące ubożenie z pokolenia na pokolenie. Nie bez znaczenia jest fakt, że analizowana w niniejszym tekście grupa, w całości była pochodzenia chłopskiego lub mieszczańskiego wg kryterium miejsca urodzenia. Fakt ten wpływał na to, że ludzie ci byli najbardziej narażeni na skutki zmieniającej się sytuacji gospodarczej. Druga połowa XIX i początek XX wieku, to okres bardzo dużego wzrostu demograficznego na obszarze całego Królestwa Polskiego. Wedle badań przeprowadzonych jeszcze w latach 70-tych XX wieku, przyrost naturalny na ziemiach polskich był wyższy od przeciętnego przyrostu w Europie o blisko 40%¹¹. Siłą rzeczy, powodował wspomniane ubożenie społeczeństwa¹². Wielodzietne rodziny nie były w stanie wyżyć z niewielkiego gospodarstwa. Nie poprawiły tego stanu reformy, jak np. uwłaszczenie chłopów przeprowadzone w zaborze rosyjskim w 1864 roku, będące jednym ze skutków powstania styczniowego. Odbiło się to w różnym stopniu na zamieszkujące Królestwo Polskie grupy społeczne (chłopów i szlachtę). Zwłaszcza chłopci jako najniższa warstwa społeczeństwa mieli trudności w odnalezieniu się w nowej sytuacji gospodarczej¹³. Proces ten stał się jedną z najważniejszych przyczyn poszukiwania nowych możliwości poprawy sytuacji materialnej, którą zaczęto upatrywać w migracji, nie tylko w obrębie Królestwa, ale również daleko poza jego granice. Chodzi tu o kwestię emigracji zarobkowej na Zachód, w szczególności do Stanów Zjednoczonych Ameryki, która jest najistotniejszym czynnikiem do scharakteryzowania hallerczyków.

Jest to jedna z najbardziej istotnych spraw poruszonych w tekście, leżąc u podstaw charakterystyki potencjału lokalnej ludności ogólnie oraz przede wszystkim scharakteryzowania wybranej grupy słupeckich żołnierzy „Błękitnej Armii”. Wspomniany już wielokrotnie *Przewodnik...*, zawiera w tym kontekście niezwykle istotną informację. Podaje, że w 1908 roku z guberni kaliskiej do Ameryki, wewnętrznych guberni Rosji i krajów zachodnich Europy wyemigrowało ogółem 3 320 osób, natomiast z samego powiatu słupeckiego 374 osoby¹⁴. W porównaniu ze stanem liczbowym ludności powiatu jest to bardzo niewielki odsetek, jednakże trzeba zauważyć, że emigracja zarobkowa

¹⁰ Tamże, s. 16.

¹¹ A. Brożek, *Polonia amerykańska, 1856-1939*, Warszawa 1977, s. 18.

¹² Do tej sytuacji na przykładzie Mazowsza północnego nawiązywał: J. Szczepański, *Wychodźstwo zarobkowe z ziem północnego Mazowsza na przełomie XIX i XX wieku. Zarys problematyki*, „Studia Mazowieckie” 2023, t. 18, nr 2, s. 120-121.

¹³ M. Borys, *Polska Emigracja do Stanów Zjednoczonych do 1914 roku*, Toruń 2011, s. 31.

¹⁴ *Przewodnik...*, s. 19.

z obszaru Królestwa Polskiego zaczęła się znacznie wcześniej, bowiem jeszcze w 2. poł. XIX wieku. Tym samym liczba słupeckich emigrantów, licząc szacunkowo rok do roku, mogła wynieść do momentu sporządzenia podanych danych co najmniej kilkanaście tysięcy osób, wśród których znajdowali się przeważnie dorośli mężczyźni, w mniejszym stopniu kobiety oraz dzieci, a nawet całe rodziny. Ustalenie dokładnej ich liczby do Ameryki wymaga dokładnych badań. Szacuje się, że w okresie między 1851 a 1913 rokiem z całości ziem polskich wyemigrowało do Stanów Zjednoczonych 2 105 100 osób, z czego największe skoki w liczbie emigrantów przypadły na okres lat najpierw 1881-1890, a później 1901-1910, łącznie dając ponad 1,165 mln emigrantów¹⁵.

W kontekście ekonomicznym, nie bez znaczenia była rola agentów emigracyjnych, poszukujących rąk do pracy w Ameryce. To dzięki ich działalności i pomocy w dotarciu za Ocean, Ameryka zyskała miano „Ziemi Obiecanej”, stając się szansą na poprawę losu¹⁶. Przyczyną emigracji, poza najważniejszym wymienionym tu czynnikiem ekonomicznym, należy upatrywać również w sferze osobistej, politycznej, czy społecznej, a każdy przypadek trzeba zbadać indywidualnie. Z całą pewnością jednym z nich była obowiązkowa służba w wojsku carskim, która w różnych okresach wynosiła od 6 do 25 lat¹⁷. Ucieczka przed służbą była jednym z motywów emigracji ludności. W przypadku badanej grupy jedna osoba miała za sobą okres czteroletniej służby w piechocie w armii rosyjskiej. Był to Lucjan Drapiński, o którym będzie jeszcze mowa¹⁸. Do tego należy dodać też represje po powstaniu styczniowym oraz inną działalność konspiracyjną. Trwająca wiele dziesięcioleci emigracja powodowała także odpływ ludności ze względu na łączenie rodzin, co było już skutkiem wcześniejszych wyjazdów poszczególnych ich członków. Osiedleni już od lat w Stanach Zjednoczonych członkowie rodzin sprowadzali najbliższych za Ocean, by wspólnie rozpocząć tam życie w nowych warunkach.

Stany Zjednoczone okazały się wyzwaniem dla pochodzących ze „starego świata” ludzi. Po pierwsze dlatego, że spotkali się z zupełnie innym systemem pracy, a także warunkami życia. Na przełomie wieków były one dynamicznie przemysłowo rozwijającym się krajem, a nowo przybyli na kontynent byli zatrudniani przede wszystkim w przemyśle, do którego należały fabryki, huty, kopalnie, czy różnego rodzaju zakłady (w tym zakłady chemiczne). Emigrantów skupiały tylko określone stany Ameryki, w których dominował przede wszystkim szybki rozwój przemysłowy. Każdy ze stanów miał swoją określoną specyfikę i dawał określone możliwości życia i pracy zarobkowej. Część stanów „specjalizowała się” w przemyśle ciężkim, część w produkcji rolniczej lub w innych sferach gospodarki. Według badań, w 1900 roku najliczniejsze skupiska Polaków w Ameryce znajdowały się w stanach: Illinois, Pensylwania, Nowy Jork, Wisconsin i Michigan, gromadząc od 60 do nawet blisko 130 tys. Polaków¹⁹. Emigranci bardzo często nie znali języka angielskiego. Byli pracownikami przemysłowymi,

¹⁵ M. Borys, *Polska Emigracja...*, s. 143.

¹⁶ Więcej o roli agentów emigracyjnych w: M. Starczewski, *Agenci emigracyjni na ziemiach polskich przed 1914 r.*, Praca magisterska wykonana pod kierunkiem prof. dra hab. Tomasza Kizwaltera, Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, styczeń 2010 r., egzemplarz w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Warszawskiego.

¹⁷ L. Bazyłow, *Historia Rosji*, Wrocław 2005, s. 257-258.

¹⁸ Dombrowski, Jan – Drozowski, Ludwik, 1917-1919, *Polish Army in France Registration Records*, Numer grupy zdjęć (DGS): 102253436, *FamilySearch*, <https://www.familysearch.org/search/film/102253436?cat=1387152> [dostęp: 28.12.2024].

¹⁹ E. Pinkowski, *The Great Influx of Polish Immigrants and The Industries They Entered*, [w:] *Poles in America. Bicentennial Essays*, ed. by F. Mocha, Stevens Point, Wisconsin 1978, s. 303-370.

wykonując obowiązki w bardzo trudnych warunkach narażając się na wypadki, również śmiertelne. Dochodziło do nich zarówno w hutach, jak i kopalniach. Znaczny odsetek emigrantów nie wytrzymał takiego trybu funkcjonowania. Część spośród nich chciała powrotu do rodzinnego kraju, na czym ich przygoda za Oceanem się kończyła. Większość jednak pozostała w Ameryce, pracując i angażując się w rozmaite formy życia społecznego Polaków. Do tego typu zaangażowania bezsprzecznie należał zaciąg do Armii Polskiej we Francji, który umożliwiał także im powrót do kraju w strukturach polskiej armii. Otwierał też możliwość połączenia rozdzielonych rodzin. Perspektywa powrotu do wolnej ojczyzny, dawała również realną szansę na zbudowanie nowego życia w rodzinnym kraju.

Należy podjąć próbę odpowiedzi na pierwsze z postawionych na początku pytań: kim byli słupeccy hallerczycy – emigranci zarobkowi za Ocean i jakie dane przekazują o nich źródła historyczne? Szczegółowa analiza danych źródłowych na pewno umożliwi określenie ich miejsca oraz daty urodzenia. Aż sześciu spośród dwudziestu dwóch wskazanych emigrantów urodziło się w Zagórowie, trzech w Słupcy, dwóch w Trąbczynie oraz po jednym w Sługocinie, Pyzdrach, Wrąbczynie, Młodejewie, Wilcznej, Skulsku, Dolanach, Holendrach Szyszłowskich, Łądku, Dziedzicach i Ostrowitem. Wszyscy byli urodzeni pomiędzy rokiem 1876 a 1896, co oznaczało, że w momencie zgłoszenia do Armii Polskiej we Francji mieli od ok. 21 do 41 lat.

Źródła nie precyzują dokładnie, jakiego byli pochodzenia, natomiast pewne przesłanki znajdują się na formularzach rejestracyjnych C do Armii Polskiej we Francji, które (choć nie za każdym razem) informują o wykonywanym zawodzie oraz zatrudnieniu. Tak na przykład w przypadkach Lucjana Drapińskiego i Franciszka Sznajdera przy pełnionym zawodzie widnieją zapisy, że byli rolnikami, co wskazuje na ich pochodzenie chłopskie²⁰. Dla tego pierwszego znajdujemy także wiadomość, że wykonywał dodatkowo zawód hydraulika. Jak można się domyślać, wykonywał go już w Stanach Zjednoczonych, w czasie, gdy mieszkał i pracował w Chicago²¹. W pozostałych przypadkach dane podają informacje dotyczące aktualnie wykonywanego zawodu. Wśród nich popularnością cieszył się zawód rzeźnika, który znajdujemy przy pięciu osobach. Może budzić skojarzenia wg kryterium umiejętności, które posiadali przede wszystkim członkowie rodzin utrzymujący się z roli. Pozostałe zawody, jak np. mechanik, także nie odbiegają zbyt od predyspozycji związanych z pracą na roli, ewentualnie zajęciem w ośrodkach miejskich. Z pewnością w tej grupie należy wykluczyć pochodzenie szlacheckie jej członków. W odniesieniu do perspektywy całościowych badań, trzeba zaznaczyć, że precyzyjną odpowiedź na pytanie o kondycję poszczególnych osób mogą dać akta stanu cywilnego z parafii urodzenia wymienionych tu emigrantów, co jest motywacją do pogłębienia dalszych badań²².

²⁰ Dombrowski, Jan – Drozowski, Ludwigo, 1917-1919, „Polish Army in France Registration Records”. Numer grupy zdjęć (DGS): 102253436, *FamilySearch*, <https://www.familysearch.org/search/film/102253436?cat=1387152> [28.12.2024]; Szanco, Kasper – Sznora, Franciszek, 1917-1919, *Polish Army in France Registration Records*, Numer grupy zdjęć (DGS): 4147060, *FamilySearch*, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-8961-ŸZM3?cat=1387152&i=1044> [dostęp: 31.12.2024].

²¹ Entry for Lucyan Drapinski and Maria, 15 Oct 1936, *Illinois, District and Circuit Court Naturalization Records, 1856-1991*, *FamilySearch*, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:6BTQ-YXSX> [dostęp: 3.01.2025].

²² Akta Stanu Cywilnego dla miejscowości urodzenia słupeckich hallerczyków znajdują się m.in. w Archiwum Państwowym w Poznaniu, Oddział w Koninie oraz Archiwum Diecezjalnym we Włocławku.

Ryc. 2. Karta rejestracyjna C Romana Bruszaka do Armii Polskiej we Francji.
 Polish Army in France Registration Records, 1917-1958. Digitized by the Genealogical Society
 of Utah 2005: Numer grupy zdjęć (DGS): 102253429.
 Źródło: <https://www.familysearch.org/search/film/102253429?cat=1387152&i=0>.

Jednym z problemów badawczych w kontekście bohaterów niniejszego tekstu jest określenie poziomu ich wykształcenia. Analizując zgromadzony materiał źródłowy, nie zawsze można jednoznacznie określić poziom wyedukowania, czy nawet posiadanie przez nich elementarnych umiejętności, takich jak pisanie czy czytanie. Według wymienionych źródeł rejestracyjnych do Armii Polskiej we Francji, spośród 22 słupeckich hallerczyków umiejętność pisania potwierdzona jest jedynie dla dziesięciu osób. Przy czym pełne dane zawarte w tekście dotyczą jedynie czternastu, co oznacza, że mniej niż połowa żołnierzy posiadała tę umiejętność. Dane zawarte w formularzu budzą czasem pewne wątpliwości, zwłaszcza jeśli porówna się charakter pisma wypełniającego i podpisującego, a także, jeśli zestawimy te informacje z innymi źródłami. Po raz drugi należy wrócić do przykładu przywołanego Lucjana Drapińskiego. Z karty rejestracyjnej wynika, że posiadał umiejętności pisania, natomiast odnaleziona petycja o naturalizację z 1933 roku z jego nazwiskiem zawiera zapisany przed nim znak „X”, co może świadczyć o czymś zupełnie innym. Wydaje się jednak, że może to być również fałszywy trop ze względu na możliwość użycia znaku jako zaznaczenia miejsca, w którym składający petycję ma się podpisać. W przypadku Lucjana Drapińskiego ten drugi scenariusz wydaje się najbardziej prawdziwy ze względu na identyczny charakter obu podpisów. Mimo, iż dzieli je ponad 15 lat różnicy i charakter pisma w tym czasie się zmienił, to nadal widać w podpisie charakterystyczne pociągnięcia widoczne w stawianych literach oraz takie same ich pochylenie. Rejestrujący ochotników do Armii Polskiej we Francji w przypadku niepiśmiennych, często sami wpisywali ich nazwisko, prosząc później o postawienie przy nim znaku potwierdzającego podpis. Może to wprowadzać pewne

zamieszanie, a co za tym idzie, także błędne wnioski. Podobną sytuację z zaznaczeniem miejsca do podpisu można zauważyć w przypadku dokumentów urodzonego w Zagórowie Romana Bruszaka. W amerykańskiej karcie rejestracyjnej przy nazwisku również widnieje „X”²³. W przypadku Józefa Wawrzyniaka na formularzach rejestracyjnych można z całą pewnością stwierdzić brak umiejętności pisania ze względu na wyraźne odnotowanie tego faktu na jednej z kart rejestracyjnych. Analizując dokumenty do Armii Polskiej we Francji nie można we wszystkich przypadkach jednoznacznie potwierdzić lub zanegować umiejętności pisania przez danego ochotnika. Pewność dają te, na których istnieje odpowiednia adnotacja o braku tych umiejętności lub określony sposób oznaczenia. Można zatem wysnuć wniosek, że mniej więcej połowa ochotników umiała pisać. Oczywiście w przypadku słupczan, próba materiału przedstawiona tutaj jest zbyt mała, aby z całą pewnością potwierdzić lub zaprzeczyć temu wnioskowi. Konieczne jest podjęcie szczegółowych analiz tego zagadnienia.

Idąc dalej należy przyjrzeć się ich życiu już na emigracji w Ameryce, co pozwoli na odtworzenie fragmentów ich działalności w nowej rzeczywistości. Źródła wskazują, że po dotarciu do pierwotnego celu podróży, czyli portu docelowego w Nowym Jorku lub Baltimore, emigranci skierowani zostali do miejsc swojego zamieszkania zwykle u rodziny lub bliskich znajomych. Dane te są dostępne dla dziewiętnastu osób, z których największa część, bo aż dziesięcioro dotarło do Chicago w stanie Illinois, gdzie kumulowała się w Ameryce największa liczba Polaków. Trzy osoby zamieszkały w stanie Wisconsin, pozostali w Ohio, Connecticut, Michigan, New Jersey i Pensylwanii, czyli stanów, które znajdowały się w czołówce najbardziej popularnych kierunków polskiej emigracji. Trudno na podstawie odnotowanego rodzaju zatrudnienia określić ich konkretne umiejętności. Tym bardziej trudno stwierdzić zależność od zapotrzebowania na konkretne predyspozycje i umiejętności zawodowe w danym stanie z powodu zbadania liczbowo zbyt małej próby. Niemniej, przy podjęciu analizy pełnej liczby słupceckich hallerczyków, mogłoby to przynieść bardzo interesujące wnioski.

Dostępne dane w znacznym stopniu dotyczą sfer osobistej i społecznej, zwłaszcza, jeśli analizujemy okres po wojnie polsko-bolszewickiej. Spośród grupy czternastu osób, której posiadamy pełne dane, w momencie zgłoszenia do armii, jedynie dwóch ochotników posiadało rodziny. Wspomniany Lucjan Drapiński, żonę i dziecko, a Józef Karasiewicz żonę i dwoje dzieci. W obu przypadkach rodziny te znajdowały się na ziemiach polskich, co może wskazywać na motywację do zaciągu obu ochotników. Pozostali najprawdopodobniej założyli rodziny już po wojnie. W kilku przypadkach potwierdzają to źródła emigracyjne. Tak np. w petycji o obywatelstwo Wincentego Kazimierzaka znajduje się informacja o jego ślubie w Pittsburghu w stanie Pensylwania 13 czerwca 1922 roku²⁴. Część spośród byłych żołnierzy Armii Polskiej we Francji wzięła ślub w odrodzonej Polsce i dopiero później powróciła do Stanów Zjednoczonych. W przypadku Romana Bruszaka, składającego deklarację woli naturalizacji w marcu 1921 roku, żona przebywała jeszcze w Polsce²⁵. Natomiast już dwa lata później źródła

²³ Entry for Roman Bruszak, from 1917 to 1918, „United States, World War I Draft Registration Cards, 1917-1918”, *FamilySearch*, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:K6FL-5LQ> [dostęp: 10.01.2025].

²⁴ Entry for Wincenty Kazmierczak and Mary, 19 May 1926, Michigan, Naturalization Records, 1837-1997, *FamilySearch*, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:CL47-C43Z> [dostęp: 10.01.2025].

²⁵ Entry for Roman Bruszak, 1921, „Ohio, County Naturalization Records, 1800-1977”, *FamilySearch*, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:QPHG-YJ8> [dostęp: 10.01.2025].

roku²⁹. Widać tu zdecydowaną zaradność wymienionych osób. Trudno stwierdzić, czy było tak we wszystkich przypadkach emigrantów, którzy pozostali w Stanach Zjednoczonych. Wymaga to jeszcze szczegółowej analizy. Przy postaci Marcelego Zwolińskiego należy jeszcze nawiązać do kwestii długości życia, na co miały wpływ nie tylko warunki bytowe, a także praca zawodowa. W jego przypadku wiemy, że po wojnie podejmował różne zawody, pracując przeważnie w przemyśle mięsny³⁰. W tej samej branży działał również wspomniany Marceli Bruszak, który jednak zmarł w czerwcu 1931 roku w Walley View, w stanie Ohio na gruźlicę³¹. Nie wiemy, jaka była przyczyna choroby, czy miały na nią wpływ warunki pracy, czy też może wcześniejsze kłopoty zdrowotne, wynikające także z doświadczeń wojennych. Z całą pewnością osoby te były narażone na różnego rodzaju czynniki szkodliwe. Wymaga to pogłębienia analizy, co może przynieść kolejne wnioski w celu określenia ich pełnego portretu zbiorowego.

Ostatnim aspektem do rozpatrzenia jest zaangażowanie społeczne, które przejawiało się w członkostwie w stowarzyszeniach, czy udzielaniu się w innych środowiskach, jak np. poprzez pracę we własnych parafiach. Wiadomo, że przed wojną w siedmiu przypadkach było to zaangażowanie jeszcze w struktury polskich stowarzyszeń sokolich. Jak można się domyślać, trwało ono także po powrocie do Stanów ze względu na specyfikę tych organizacji, które miały na celu integrację środowisk polonijnych, wsparcie samopomocowe jej członków, a także działalność niepodległościową³². Wymieni tu słupcy emigranci działali przede wszystkim w Związku Sokolstwa Polskiego w Ameryce oraz Związku Narodowym Polskim, czyli dwóch czołowych stowarzyszeniach skupiających Polaków w Stanach Zjednoczonych. Działalność w tych organizacjach bezpośrednio przyczyniła się do zaangażowania swoich członków w akcję rekrutacyjną do Armii Polskiej we Francji, a także wpłynęła na komfort i poziom życia ze względu na udzielane wsparcie ich członkom.

Z punktu widzenia źródeł do rozpatrzenia jest jeszcze bardzo dużo aspektów w przypadku słupckich emigrantów. Niniejszy tekst pokazuje, że badania te otwierają wiele nowych kierunków analiz niezbędnych do poznania ich życia i działalności. Tym samym pozwalają wysunąć na tej podstawie bardzo wiele interesujących wniosków. Oczywiście nie zawsze i nie w każdym przypadku da się pozyskać informacje, które są przydatne w poznaniu przeszłości i określeniu wszystkich prawidłowości w ich życiu. Natomiast już po niniejszych rozważaniach można pokusić się o próbę odpowiedzi na pytania postawione na początku. Przede wszystkim była to grupa osób zaradnych i przedsiębiorczych już z powodu podjęcia decyzji o emigracji za Ocean. Pochodząc z niewielkich miejscowości, mając często braki w wykształceniu i nie znając języka, podejmowali bardzo ryzykowną decyzję, która ważyła na ich dalszym życiu. W przypadku słupckich emigrantów powodem tej decyzji był czynnik ekonomiczny, wynikający z naturalnego ubożenia ludności na przełomie XIX i XX wieku. Życie na emigracji wymagało od nich dużego poświęcenia w postaci wykonywania ciężkiej pracy, często też innej niż ta, którą

²⁹ Entry for Marcel L Zwolinski and Albert Zwolinski, 18 Nov 1980, „Illinois, Cook County Deaths, 1871-1998”, *FamilySearch*, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:Q2MJ K9BN> [dostęp: 19.06.2024].

³⁰ Entry for Marcel Zwolinski and Emily Zwolinski, 1930, „United States, Census, 1930”, *FamilySearch*, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:XSL6-CMX> [10.06.2024]; Entry for Marcel L Zwolinski and Emily R Zwolinski, 6 April 1950, „United States, Census, 1950”, *FamilySearch*, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:6X1Z-4TF5> [dostęp: 3.10.2024].

³¹ Entry for Roman Bruszak and Roman Bruszak, 03 Jun 1931, „Ohio, Deaths, 1908-1953”, *FamilySearch*, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:X6C3-Y9X> [dostęp: 5.03.2025].

³² T. Lachowicz, *Weterani polscy w Ameryce do 1939 roku*, Warszawa 2002, s. 85.

świadczyli w miejscu swojego urodzenia. Nie mniej dotychczasowe umiejętności również się przydawały. Mieszkając w Stanach Zjednoczonych, udzielali się w życiu społecznym, wynikającym z integracji Polaków zrzeszających się w różnego rodzaju organizacjach. To zaangażowanie przyczyniło się do zwiększenia odzewu na ogłoszenie tworzenia się Armii Polskiej we Francji. Motywacji ku temu było jeszcze wiele więcej, od pobudek patriotycznych po przede wszystkim chęć połączenia rozdzielonych rodzin, czy po prostu konieczność powrotu do rodzinnego domu. Jak wpłynęło na ich życie doświadczenie wojenne, to wymaga jeszcze szczegółowych badań. Więcej natomiast dowiadujemy się o ich dalszych losach – o tych, którzy wrócili do Stanów Zjednoczonych, podjęli ponownie pracę, założyli rodziny i zaangażowali się w działalność społeczną. Dysponujemy tu bowiem większą ilością materiałów źródłowych. Całość tych danych pozwala na obiektywne spojrzenie na całokształt życia i funkcjonowania oraz potencjał i proces rozwoju tej grupy osób. Należy też zwrócić uwagę na zasadnicze czynniki kształtujące poszczególne jednostki, na podstawie czego będzie można określić prawidłowości kierujące ich postępowaniem w odniesieniu do kontekstu historycznego. Warto zatem podjąć bardziej szczegółowe badania nad tą wciąż małą znaną jeszcze częścią historii okolic Słupcy.

SŁUPECCY EMIGRANCI – OCHOTNICZY DO ARMII POLSKIEJ WE FRANCJI

1. BRUSZAK ROMAN

Imię: Roman

Nazwisko: Bruszak

Data urodzenia: 28.02.1896

Miejsce urodzenia: Zagórów

Zawód: rzeźnik

Stan cywilny: kawaler

Dzieci: nie

Piśmienny: tak

Uwagi: Członek Sokołów Polskich w Ameryce.

2. DRAPIŃSKI LUCJAN

Imię: Lucjan

Nazwisko: Drapiński

Data urodzenia: 5.05.1876

Miejsce urodzenia: Zagórów

Zawód: hydraulik/rolnik

Stan cywilny: żonaty

Dzieci: tak

Piśmienny: tak

Uwagi: Służył w piechocie w armii rosyjskiej w stopniu szeregowego przez 4 lata. Wyemigrował w 1905 r.

3. FIGLEROWICZ ADAM

Imię: Adam

Nazwisko: Figlerowicz

Data urodzenia: 24.12.1895

Miejsce urodzenia: Zagórów

Zawód: krawiec

Stan cywilny: kawaler

Dzieci: nie
Piśmienny: tak
Uwagi: –

4. **JARMOSZKA Stanisław**

Imię: Stanisław
Nazwisko: Jarmoszka
Data urodzenia: 7.03.1892
Miejsce urodzenia: Wilczna
Zawód: kowal

5. **JERANTOWSKI STANISŁAW**

Imię: Stanisław
Nazwisko: Jerantowski
Data urodzenia: 22.01.1894
Miejsce urodzenia: Zagórow
Zawód: szewc

6. **KARASIEWICZ JÓZEF**

Imię: Józef
Nazwisko: Karasiewicz
Data urodzenia: 29.11.1890
Miejsce urodzenia: Skulsk
Zawód: malarz/maszynista
Stan cywilny: żonaty
Dzieci: 2
Piśmienny: tak
Uwagi: –

7. **KAŻMIERCZAK WINCENTY**

Imię: Wincenty
Nazwisko: Kaźmierczak
Data urodzenia: 3.04.1895
Miejsce urodzenia: Młodejewo
Zawód: mechanik

8. **KOZŁOWICZ ANDRZEJ**

Imię: Andrzej
Nazwisko: Kozłowicz
Data urodzenia: 20.09.1890
Miejsce urodzenia: Zagórow
Zawód: robotnik

9. **KULCZEWSKI TOMASZ**

Imię: Tomasz
Nazwisko: Kulczewski
Data urodzenia: 24.12.1893
Miejsce urodzenia: Dolany
Zawód: rzeźnik
Stan cywilny: kawaler
Dzieci: nie
Piśmienny: nie
Uwagi: –

10. LESICKI FRANCISZEK

Imię: Franciszek

Nazwisko: Lesicki

Data urodzenia: 28.02.1896

Miejsce urodzenia: Łądek

Zawód: krawiec

Stan cywilny: kawaler

Dzieci: nie

Piśmienny: tak

Uwagi: Służył w amerykańskiej milicji w stopniu sierżanta.

11. NAGURSKI KSAWERY

Imię: Ksawery

Nazwisko: Nagórski

Data urodzenia: 7.03.1893

Miejsce urodzenia: Sługocin

Zawód: mechanik

Stan cywilny: kawaler

Dzieci: nie

Piśmienny: tak

Uwagi: Członek Sokołów Polskich w Ameryce.

12. NOWAKOWSKI LEON

Imię: Leon

Nazwisko: Nowakowski

Data urodzenia: 21.11.1892

Miejsce urodzenia: Słupca

Zawód: rzeźnik

Stan cywilny: kawaler

Dzieci: nie

Piśmienny: tak

Uwagi: –

13. PRZEPIERCZYŃSKI KAZIMIERZ

Imię: Kazimierz

Nazwisko: Przepierczyński

Data urodzenia: 31.12.1892

Miejsce urodzenia: Zagórów

Zawód: murarz

Stan cywilny: kawaler

Dzieci: nie

Piśmienny: tak

Uwagi: Członek Związku Narodowego Polskiego.

14. PUCZELNIK JÓZEF

Imię: Józef

Nazwisko: Puczelnik

Data urodzenia: 3.08.1889

Miejsce urodzenia: Holendry Szyszłowskie

Zawód: górnik

15. **STOGIŃSKI STANISŁAW**

Imię: Stanisław
Nazwisko: Stogiński
Data urodzenia: 23.12.1888
Miejsce urodzenia: Dziejzice
Zawód: kelner w kawiarni

16. **SZULCZYŃSKI ANTONI**

Imię: Antoni
Nazwisko: Szulczyński
Data urodzenia: 28.05.1893
Miejsce urodzenia: Słupca
Zawód: drukarz
Stan cywilny: kawaler
Dzieci: nie
Piśmienny: tak
Uwagi: Członek Sokołów Polskich w Ameryce.

17. **SZNAJDER FRANCISZEK**

Imię: Franciszek
Nazwisko: Sznajder
Data urodzenia: 13.06.1893
Miejsce urodzenia: Wrąbczyn
Zawód: rolnik
Stan cywilny: kawaler
Dzieci: nie
Piśmienny: nie
Uwagi: Członek Związku Narodowego Polskiego.

18. **SZUSZKA FRANCISZEK**

Imię: Franciszek
Nazwisko: Szuszka
Data urodzenia: 24.12.1896
Miejsce urodzenia: Słupca
Zawód: rzeźnik

19. **WALCZAK WŁADYSŁAW**

Imię: Władysław
Nazwisko: Walczak
Data urodzenia: 8.10.1888
Miejsce urodzenia: Pyzdry
Zawód: murarz

20. **WARDEŃSKI MARCIN**

Imię: Marcin
Nazwisko: Wardeński
Data urodzenia: 26.12.1892
Miejsce urodzenia: Trąbczyn
Zawód: garbarz
Pochodzenie: bd
Stan cywilny: kawaler
Dzieci: nie

Piśmienny: nie

Uwagi: Członek Sokołów Polskich w Ameryce.

21. **WAWRZYNIAK JÓZEF**

Imię: Józef

Nazwisko: Wawrzyniak

Data urodzenia: 16.02.1890

Miejsce urodzenia: Trąbczyn

Zawód: mechanik

Stan cywilny: kawaler

Dzieci: nie

Piśmienny: nie

Uwagi: –

22. **ZWOLIŃSKI MARCEL**

Imię: Marcel

Nazwisko: Zwoliński

Data urodzenia: 30.05.1892

Miejsce urodzenia: Ostrowite

Zawód: rzeźnik

Stan cywilny: kawaler

Dzieci: nie

Piśmienny: tak

Uwagi: Członek Związku Narodowego Polskiego.

EMIGRANCY Z POWIATU SŁUPECKIEGO DO STANÓW ZJEDNOCZONYCH
NA PRZYKŁADZIE OCHOTNIKÓW DO ARMII POLSKIEJ WE FRANCJI.
PRZYSZYNEK DO BIOGRAFII ZBIOROWEJ

Słowa kluczowe: Słupca, Armia Hallera, prozopografia, Wielkopolska, źródła, emigracja

Prozopografia jako nauka pomocnicza historii oraz jako metoda w badaniach epok historycznych, pozwala na identyfikację człowieka w społeczeństwie oraz analizę jego życia zawodowego, prywatnego i społecznego. Nadaje się do badań zarówno elit sprawujących władzę, jak i zwykłych społeczności, których członkowie połączeni są różnego rodzaju związkami społecznymi. Artykuł podejmuje problematykę hallerczyków powiatu słupeckiego, którzy zgłosili się jako ochotnicy do Armii Polskiej we Francji, przebywając wówczas w Stanach Zjednoczonych. Perspektywa indywidualnych badań źródłowych nad tą grupą, której łącznikiem były: pochodzenie, przynależność do armii oraz emigracja zarobkowa do Stanów Zjednoczonych, może w kontekście badań prozopograficznych przynieść interesujące wnioski na temat lokalnej ludności z okolic Słupcy. Artykuł analizuje tu przede wszystkim źródła wojskowe oraz dokumenty urzędowe. Pozwalają one na ustalenie istotnych danych z życia słupeckich hallerczyków, które wskazują na przyczyny ich zaangażowania w armii oraz pozwalają także na ocenę ich potencjału ludzkiego w tym momencie historycznym.

EMIGRANTS FROM SŁUPCA COUNTY TO THE UNITED STATES ON THE EXAMPLE OF
VOLUNTEERS FOR THE POLISH ARMY IN FRANCE IN HISTORICAL SOURCES.
A CONTRIBUTION TO COLLECTIVE BIOGRAPHY

Keywords: Słupca, Haller's Army, prosopography, Eastern Greater Poland, historical sources, emigration

Prosopography, as an auxiliary science of history and as a method in the study of historical eras, makes it possible to identify people in society and analyze their professional, private and social lives. It is suitable for the study of both ruling elites and ordinary communities whose members are connected by various types of social ties. The article takes up the issue of the Hallerians of Słupca County, who volunteered for the Polish Army in France, while staying in the United States at the time. The perspective of individual source research on this group, which was linked by origin, army affiliation

and economic emigration to the United States, can, in the context of prosopographical research, bring interesting conclusions about the local population from the Słupca area. The article analyzes here primarily military sources and official documents. They make it possible to establish important data from the lives of Słupca's Hallerians, which indicate the reasons for their involvement in the army and also allow an assessment of their human potential at this historical moment.

Bibliografia:

Źródła archiwalne:

Centralne Archiwum Wojskowe – Wojskowe Biuro Historyczne w Warszawie
Ewidencja Armii gen. Hallera, sygn. I.123.9.

Archiwa internetowe i bazy danych:

FamilySearch.com:

„Illinois, Cook County, Birth Certificates, 1871-1953”

„Illinois, Cook County Deaths, 1871-1998”

„Illinois, District and Circuit Court Naturalization Records, 1856-1991”

„Michigan, Naturalization Records, 1837-1997”

„New York, Passenger Arrival Lists (Ellis Island), 1892-1925”

„Ohio, County Naturalization Records, 1800-1977”

„Ohio, Deaths, 1908-1953”

„United States, Census, 1930”

„United States, Census, 1950”

„United States, World War I Draft Registration Cards, 1917-1918”

Polish Army in France Registration Records, 1917-1958. Digitized by the Genealogical Society of Utah 2005: Numery grup zdjęć (DGS): 102253436, 4147060, 007789633

Polona.pl

Źródła drukowane:

Przewodnik po guberni kaliskiej, oprac. L. V. Jacques i Stanisław Graeve, wyd. Stanisław Graeve, Warszawa 1912

Opracowania:

Bazyłow L. (2005), *Historia Rosji*, Wrocław

Borys M. (2011), *Polska Emigracja do Stanów Zjednoczonych do 1914 roku*, Toruń

Brożek A. (1977), *Polonia amerykańska 1854-1939*, Warszawa

Lachowicz T. (2002), *Weterani polscy w Ameryce do 1939 roku*, Warszawa

Leszczyński K.M. (2022), *Emigranci łomżyńscy w polskojęzycznych wojskowych źródłach archiwalnych na przykładzie ochotników do Armii Polskiej we Francji zaciąg amerykańskiego*, [w:] *Księga łomżyńskich emigrantów XIX-XX w. Biografie. Materiały i opracowania*, red. Małgorzaty Krystyny Frąckiewicz, Łomża

Pinkowski E. (1978), *The Great Influx of Polish Immigrants and The Industries They Entered*, [w:] *Poles in America. Bicentennial Essays*, ed. by F. Mocha, Stevens Point, Wisconsin.

Starczewski M. (2010), *Agenci emigracyjni na ziemiach polskich przed 1914 r.*, Praca magisterska wykonana pod kierunkiem prof. dra hab. Tomasza Kizwaltera, Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, egzemplarz w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Warszawskiego

- Szczepański J. (2023), *Wychodźstwo zarobkowe z ziem północnego Mazowsza na przełomie XIX i XX wieku. Zarys problematyki*, „Studia Mazowieckie”, t. 18 nr 2
- Szymański J. (2008), *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa
- Walter J. (2018), *Czyn zbrojny wychodźstwa polskiego w Ameryce 1914-1920*, Nowy Jork-Opole